

Komunikacijski potenciali lutke kot spodbuda za učenje govora

Helena Korošec

Uvod

Izhajamo iz dejstva, da je lutka odličen medij za komunikacijo med vzgojiteljem/učiteljem in otrokom ter med otroki samimi (Forsberg Ahlcrona 2013; Debouny 2002; Majaron 2014; Korošec 2004, 2012; Ivon 2010). Kot posrednik v komunikaciji lutka izboljšuje medosebne odnose in sprošča vzdušje v skupini. Kot močno simbolno sredstvo otroku ponuja možnost za izražanje čustev, sproščanje konfliktov in v simbolnih situacijah »kakor da« sporočanje o lastnem videnju resničnega sveta. Ob ustvarjalni igri z lutko so otroci sproščeni in svobodno raziskujejo jezik, se učijo novih besed, ustvarjajo nove besedne zveze in z nebesednimi prviniami govora dajejo svojim zgodbam in dialogom nove razsežnosti. Še posebej so nebesedne prvine lutke močna spodbuda otrokom s težavami v govornem razvoju. Antropologi, kulturologi, umetniki in tudi psihoanalitiki opozarjajo na sorodnost današnje lutke z nekdanjimi magičnimi obredi in rituali. Animirani predmeti in kipci so v pradavnini v življenje priklicali nadbitja, prednike, domišljajska bitja ipd., človek pa jim je brezpogojno verjel. Danes ima lutka še vedno v sebi posebno energijo, ki ne pritegne le otrok, temveč tudi odrasle. Prav tu bi lahko bil razlog, da so lutke tako privlačne in prebujajo močna čustva.

Baldwin (2008) med cilji za področje ustvarjalne drame omenja tudi to, naj se otroci naučijo uporabljati gledališke tehnike, vključno z igranjem vlog iz besedila, in naj skozi dramo oblikujejo ideje, jih delijo med seboj in stvaritev nato ovrednotijo. Za zgodnje obdobje (angl. *foundation stage*) posebej izpostavlja uporabo jezika za poustvarjanje vlog in izkušenj. Tako za starost 5–6 let navaja še naslednja cilja (prav tam): razlaga znanih tem in likov z improvizacijo in z igro vlog ter igranje znanih in domišljajskih zgodb z uporabo glasov za značaje posameznih junakov ter pogovor o predstavi – otroci povedo, kaj jim je bilo všeč in kaj jih je pritegnilo.

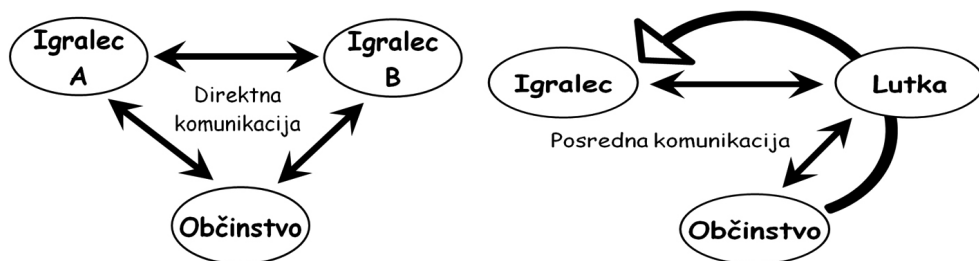
Komunikacija z lutko

Gledališka pedagogika otroku omogoča, da se izrazi z različnimi nebesednimi izraznimi sredstvi – mimiko, gibi, likovnimi simbolnimi sredstvi, odenki glasu, zvokom ipd., hkrati pa celosten pristop v gledališki igri omogoča dvosmerno komunikacijo primarnega tipa, ki je v šolskem delu, včasih tudi v vrtcu, sicer večinoma enosmerna in

sekundarnega tipa. Obliko komunikacije, pri kateri sprašuje tisti, ki ne ve, odgovarja pa tisti, ki ve, imenujemo *komunikacija primarnega tipa*. Predstavlja najpomembnejši način komuniciranja, ki zadovoljuje otrokovo radovednost. Na predšolski stopnji je primarna komunikacija prevladujoča, v šolskem učenju pa žal prevladuje tak način komuniciranja, pri katerem sprašuje tisti, ki ve, odgovarja pa tisti, ki se je nečesa že naučil ali tega še ne ve (*sekundarna komunikacija*). Prevladujoča oblika sekundarne komunikacije je klasična razgovorna metoda, pri kateri učitelj učenca s pomočjo vprašanj vodi do spoznanj. Take komunikacije bi moralo biti čim manj, spodbujati bi morali komunikacijo z aktivnim sodelovanjem obeh (vseh) partnerjev ob svobodni izbiri informacij in komunikacijo, ki učitelja in učence spodbuja k medsebojnemu spoštovanju, sprejemanju in dajanju ter raziskovanju (Brajša 1993).

Ustvarjalna drama z lutko je pristop, ki otroke postavi v vlogo aktivnih (so)ustvarjalcev, saj vstopajo v medsebojne odnose, ob ustvarjanju prizorov pa tudi v odnos z zgodbo, ki je del njihovega čustvovanja in doživljanja. Ob tako vodeni dejavnosti otrok aktivno vstopi v lutkovno zgodbo, sam postane del te zgodbe, lahko jo spreminja ali nanjo vpliva in tako izraža čustva ter svoj odnos do sveta. Takšna zgodba gotovo pritegne otrokovo pozornost in poveča njegovo motivacijo za sodelovanje pri dejavnostih.

V čem je komunikacija z lutko tako drugačna od komunikacije v dramskem gledališču? Ko govorimo o gledališču z igralcem, ugotovimo, da gre za direktno, čeprav brezosebno komunikacijo med igralcem in občinstvom. V lutkovnem gledališču pa igralec z občinstvom komunicira preko posrednika – lutke. Igralec se mora odreči svojemu jazu in vso svojo energijo usmeriti v lutko. V gledališki igri igralec potrjuje svoj ego, v igri z lutko pa je lutka v prvem planu (slika 1).

Schema prenosa energije pri gledališki igri in pri igri z lutko.

Če ta način komunikacije prenesemo v šolo ali vrtec, vidimo, da neposredna komunikacija v gledališki igri z izpostavljanjem jaza ustreza samozavestnim otrokom in tistim, ki se radi izpostavijo in si želijo poudariti svoj ego. Plašen otrok pa si bo upal

komunicirati z lutko, ker mu ta pomeni »ščit« oz. alter ego, s pomočjo katerega lahko sporoča. Majaron (2002) poudarja, da je otrokova komunikacija skozi lutko igriva, prijetnejša od neposredne komunikacije, ohranja otrokovo dostojanstvo in utrjuje njegovo pozitivno samopodobo. Vse to močno vpliva na otrokovo pozornost in vztrajnost, hkrati pa se sprostijo zavore pri besednem in nebesednem sporazumevanju. Tako učitelji in vzgojitelji poročajo, da pri delu z lutko opažajo, da se zadržani otroci ali otroci, ki običajno ostajajo v ozadju in so v skupini prezrti, ob igri z lutko vključijo v interakcijo in celo prevzamejo vodilne vloge in like v zgodbah in improvizacijah. Plahemu otroku je lutka zaščitnica pred neposrednim izpostavljanjem, zato se pogosteje in spontano vključi v dogajanje. Vzgojiteljice/učiteljice opažajo, da se otroci v tovrstni komunikaciji spreminijo. V odnosu do otrok z učnimi ali govornimi težavami in v odnosu do tistih, ki so v komunikaciji zadržani, se vzgojiteljice/učiteljice pogosto počutijo nemočne. Kako najti pravi pristop in pravi način, da se bo tak otrok sprostil, odprl in vzpostavil komunikacijo z vzgojiteljem in drugimi otroki, je pogosto vprašanje. Iz poročil vzgojiteljic/učiteljic (Korošec 2012: 40) razberemo, da so prav otroci s težavami, ki so sicer ob robu komunikacije, pri igri z lutko najbolj dejavni: »Sicer zelo zadržan otrok se je z lutko sprostil in brez strahu nastopal pred skupino.« In: »*Presenečena sem bila predvsem nad otroki*, ki so mirni, sramežljivi in redkobesedni. Pri igranju z lutkami so pokazali svoj pravi jaz. Ker so bili skriti za njimi, pri izražanju niso imeli posebnih težav.«

Lutka je medij, ki je vzgojitelju v pomoč pri posredovanju vsebin in vzpostavljanju odnosa z otroki. V predhodni raziskavi (Korošec 2004: 52) in v poročilih vzgojiteljic, ki so bile vključene vanjo, smo ugotovili, da so vzgojiteljice ob uporabi lutke postavljene v »drugi plan«, kar pa ne pomeni, da se njihova avtoriteta in zaupanje otrok zmanjšata: »Z lutko lahko otroke nagovorim pred katero koli dejavnostjo in s tem pritegnem pozornost velike večine otrok, kar je drugače (še posebno v popoldanskem času) težje.«

Najpogosteje je vzgojiteljicam še lažje, kadar otroke nagovori lutka, saj se ti popolnoma osredotočijo nanjo. Posebno vlogo ima pri takšni komunikaciji lutka – ljubljenska skupine, ki postane ena izmed njenih članic in tesna prijateljica otrok. Otroci lutki zaupajo in z njo vzpostavljajo neposreden odnos, ob tem pa se izboljša tudi odnos z vzgojiteljico/učiteljico.

Simbolni jezik oživiljenega predmeta

Likovna, gibalna in zvočna stilizacija so tri popolnoma enakovredne ravni lutkovne stilizacije, ki vsaka po svoje in v medsebojnem skladju določajo prepoznavnost in prepričljivost vsakega lika. Majaron (2010) piše, da je zaradi treh elementov stilizacije lutkovnega gledališča (vizualno, zvočno in gibalno) razumevanje sporočila predstave na nebesedni ravni lažje. Prav zato poudarja (prav tam), da igro s simboli razume tudi otrok, ki zgodaj usvoji princip

simboličnega sporočanja in okolici tako pokaže svoja spoznanja in razumevanje svojega položaja v svetu. Simbolna komunikacija se začne s preprostimi elementarnimi prstnimi igrami, nadaljuje pa s kompleksnejšimi zgodbami in postopoma tudi z uprizoritvami.

Zunanja podoba lutke je eden od elementov, s katerim lutka komunicira z občinstvom brez dodatnih besed. Torej lutkovno gledališče omogoča predvsem vizualno doživljanje zgodbe. Likovna stilizacija nam z izbiro materiala, barve, oblike, razmerij in tehnologije daje prva sporočila o značaju junaka, ki se pojavi na odru. Izbor vseh naštetih elementov bo odvisen od vsebine oz. od osnovne ideje zgodbe, ki jo želimo uprizoriti.

Poleg likovne stilizacije sta enako pomembna še gib in zvočnost. Lutka z gibanjem nakazuje svoj značaj in odnose. Gibi so v primerjavi s človekovimi – igralčevimi izrazi tejši, potencirani, hkrati pa po številu omejeni, saj lutka, ki jo nenehno »cukamo« in animiramo ob vsaki besedi, ne more pokazati pravih odzivov v pravem trenutku. Animator se zaveda vseh vidikov nebesedne komunikacije: od telesne drže in gibov različnih delov telesa do načina hoje. Z občutljivo animacijo in vero v odrsko bitje nas bo prepričal, da je lutka pred nami živa.

Na prepričljivost lutkovne animacije pomembno vpliva tudi zvok, ki v določenem trenutku lahko popolnoma zamenja besede, saj lutka z gibanjem in v povezavi z določenim zvokom »prikaže« bistvo situacije ter nam omogoča »prikazati« celo (ali predvsem) tisto, česar z besedilom ni mogoče povedati. Prav ta neodvisnost od besed je še posebno dragocena, zlasti v časih, ko zahtevamo največ besedne komunikacije.

Lutka je tako tudi brez besed odlična sogovornica. Tako so prav nebesedne prvine sporazumevanja ter likovna in gibalna stilizacija lutke pot k samozavestnejšemu govornemu izražanju ter bogatenju besednega zaklada. Višina in barva glasu, zlogi, izrečeni z več niansami, trenutek tišine in glasba mnogokrat povedo več kot množica besed. Včasih že samo besedilo ponuja vrsto »zvočnih« besed, ki so spodbuda za ritmično in melodično odrsko glasbeno izpeljavo, zlasti če se večkrat ponavljajo. Iz njih je mogoče ustvariti zanimivo glasbeno izpopolnitev. S preoblikovanjem zvočno zanimivih in tudi vsebinsko pomenljivih besed na posamezne zloge in glasove lahko ob ponavljanju v različnih odtenkih dinamike, ritma in višine ter z odmevanjem in s preoblikovanjem glasu spletemo muzikalno in vsebinsko učinkovita zvočna tkiva.

Ustvarjalno učenje in razvoj govora ob lutki v pedagoškem procesu

Otrokovo vedenje v lutkovno-gledališki igri je najbolj podobno vedenju v njegovi simbolni igri. Zato s pomočjo funkcij, ki se aktivirajo v simbolni igri, lahko pojasnimo tudi prepletanje funkcij v igri z lutko. Med drugimi funkcijami na tem mestu izpostavljam krožni odnos med govornim in kognitivnim razvojem (Duran 2001). Otrok je, ko strukturira določeno situacijo, kar najbolj miselno angažiran, hkrati pa »ustvarja« nove

stavčne konstrukcije (sprašuje, pripoveduje, opisuje ipd.), ki jih potrebuje. Tako ves čas nastaja krožna povezava med mišljenjem in govorom.

Naylor in sodelavci (2007), ki so v lutkovnem projektu raziskovali vlogo lutke kot spodbudo za vključitev otrok v pogovore in razmišljanje pri urah naravoslovja, v rezultatih raziskave poročajo, da lutke ustvarijo možnosti za interaktivno pripovedovanje. To zagotovi dober kontekst za učenje, govor otrok in druge dejavnosti, ki temu sledijo. Otroci z veseljem stopijo v interakcijo z lutko in so v pogovoru z njo sproščeni. To je še posebej očitno pri zadržanih otrocih, ki so se pri urah naravoslovja zaradi lutke pogosteje vključevali v diskusije.

Forsberg Ahlcrona (2013) je v akcijski raziskavi v vrtcu poudarila, da lutka s svojimi odnosnimi, lingvističnimi in v akcijo usmerjenimi zmožnostmi otroke poveže, navdihuje in motivira za sodelovanje ter ustvarjanje različnih oblik interakcij in kontekstov, ki so pomembni za njihov razvoj.

Na tem mestu posebej opozarjamo na jezikovne potenciale lutke, ki se pojavijo v komunikaciji z njo. Otroci preko lutke sporočajo svoje kulturne in socialne izkušnje, s pomočjo jezika pa izražajo koncepte znanja in učenja ter razvijajo semiotične in retorične vloge jezika. V dialogu med lutko in otroki pride do nepričakovanih situacij in zasukov. Otroci lahko usmerjajo proces na način, ki sicer v običajnih učnih kontekstih ni pogost. V takšnih okoliščinah nastane prostor, v katerem se otroci izražajo z glasom, in ustvarjanje priložnosti, v katerih jezik in komunikacijo uporabljajo na nenavaden in nepričakovan način.

Brèdikytè (2000) je razvila metodo *dialoška dramska igra z lutko* – DDIL, s katero so vzgojiteljice otrokom nove zgodbe predstavljale z neformalnimi prizori z lutkami. Pokazalo se je, da takšen način dela spodbuja besedne komunikacijske sisteme in krepi imaginativne in kognitivne procese. Namen dialoške dramske igre z lutkami je vključiti otroka v dialog, ki ga začne vzgojitelj. Ko otrok gleda odraslega, se opogumi, da še sam postopoma vstopi v igro ali kako drugače sodeluje v njej. V začetnih fazah mora vzgojitelj otroku pomagati, vendar mora paziti, da mu ne vzame poguma. Otroci, ki še nimajo razvitih govornih spretnosti, ne morejo vsega izraziti z besedami, dramska igra z lutkami pa znatno *razširi njihov zaklad izraznih sredstev* (mimika, telesni gibi, lutke, različni zvoiki) in jim tako pomaga izraziti misli z nebesednimi sredstvi. Dramske dejavnosti z lutkami spodbujajo otrokovo mišljenje, domišljijo in besedno izražanje, saj otroci živahno in z lahkoto spregovorijo o igri in svojih občutkih med predstavo; zelo radi dajejo pripombe o igri drugih otrok in si želijo imeti videoposnetke pravljič, v katerih so igrali. Avtorica poudari (prav tam: 28), da otroci prostovoljno ustvarjajo pripovedna besedila predvsem zato, ker »ne le poslušajo pravljičice in zgodbe, temveč jih vidijo tudi uprizorjene, v njih sami igrajo in so besedno aktivni«. Poslušanje in govorjenje sta sestavna dela enega in istega procesa. Enako nedeljiva so tudi aktivna dejanja (igranje z lutkami po metodi dramske igre z lutkami – DDIL), njihova verbalizacija in kognicija.

Pri vrednotenju projektnih nalog z lutko, ki so jih študentje Pedagoške fakultete Univerze v Ljubljani izvedli v vrtcu in šoli, smo ugotovili, da igra z lutko spodbudi sodelovanje otrok pri razpravljanju in pogovorih o likih, odnosih in značajih junakov, pri razvijanju zgodbe, ki so jo videli, in pri njenem nadgrajevanju z lastnimi zamislimi (Korošec, osebni arhiv PEF). Tako je npr. učiteljica izpostavila:

Otroke je lutka – ljubljenska skupine poslušala pri pripovedovanju obnov prebranih zgodb. Spodbujala jih je, da govorijo glasneje in razločneje. Otroku je pokazala, da je enakovreden udeleženec v dejavnosti, in mu pomagala pri sproščenosti. /.../ /K/o so bili otroci izpostavljeni pri pripovedovanju zgodb ali opisovanju preteklih dogodkov, jih je lutka tako spodbudila h govoru, kot da se z njo pogovarjajo sami. (prav tam)

Vzgojiteljica otrok predšolske skupine v starosti 5–6 let je pri uvajanju ustvarjalnih lutkovnih dejavnosti, ki so se začele s krajšo predstavo, ki jo je pripravila s preprostimi lutkami, nadaljevale pa z ustvarjanjem otrok, opazila naslednje:

Naučili so se samozavestno nastopati in se izpostaviti. Opazilo se je, da otroci niso imeli veliko stika z gledališčem in je bilo to za nekatere prva tovrstna izkušnja. Pri igri z lutkami sem pomagala jaz, vendar so se sami hitro znašli. Otroci so se prosto igrali z lutko in imeli možnost preizkušanja lutk. Pripravili smo si lutke in se dogovorili, kdaj je kdo na vrsti. Niso govorili naučeno, so pa dobro vedeli, kaj pove določena lutka. Na začetku so potrebovali nekaj moje pomoči, da so bili dovolj glasni. Govorili so, kar so si zapomnili iz že zaigrane predstave. Besedilo ni bilo pomembno, otroci so improvizirali. Otrok s posebnimi potrebami se je ravno tako vživel v igro in skušal po svojih močeh sodelovati. /.../ Tako so prišli vsi otroci na vrsto in preizkusili so se biti igralec in gledalec. Opazila sem, da se otroci, ki so bolj zadržani, bolj odprejo pri senčnih lutkah. Bili so dobri govorci v predstavi s senčnimi lutkami in prikazali so svoja čustva. Govorili so že bolj glasno kot pri že zaigranih igrah. Poznali so besedilo in se brez težav vživel v igro. Igrali so se in med tem zaigrali predstavo. Z glasovi so pokazali žalost, srečo in začudenost. (prav tam)

Takšni in podobni primeri pri spremljanju lutkovnih dejavnosti v praksi nam dokazujejo, da je lutka pomemben in učinkovit medij pri vzpostavljanju odnosov v skupini, oblikovanju sodelovalnega učenja ter bogatenju znanja in doseganju ciljev na različnih ravneh in kurikularnih področjih. Sistematična uporaba metode igre z lutko spodbuja ustvarjalno izražanje otrok in dramsko dejavnost, spodbuja besedno izražanje in izmišljanje zgodb.

Zaključek

Sistematična uporaba lutke na različnih področjih vzgojno-izobraževalnega dela omogoča ustvarjalno izražanje otrok, jih spodbuja k samostojni, spontani gledališki igri, kar vpliva na razvoj besedne ustvarjalnosti, čustveni in socialni razvoj. Ne gre zanemariti niti dejstva, da se otroci poleg tega, da pri igri z lutko bogatijo svoj besedni zaklad, učijo razumeti simbolno vrednost semiotičnih znakov in spoznavajo jezik nebesedne komunikacije. Igranje zgodb z lutkami oz. vključevanje lutke kot sredstva za poučevanje na različnih kurikularnih področjih je spodbuda pri vsakdanjem delu z otroki v vrtcu in šoli. Tak pristop omogoča usklajevanje individualnih in sodelovalnih dejavnosti in ustvarja pogoje, v katerih vsak otrok lahko izraža svojo individualnost. Situacije, ki jih vzgojitelj ustvarja z lutko, odpirajo prostor za sodelovanje otrok in različne, nepričakovane načine pri uporabi jezika in komunikaciji.

Viri in literatura

- BALDWIN, Patrice, 2008: *The Primary Drama Handbook*. Los Angeles, London: Sage.
- BRAJŠA, Pavao, 1993: *Pedagoška komunikologija*. Ljubljana: Glotta nova.
- BRĚDIKYTĚ, Milda, 2000: *Dialogical Drama with Puppets (DDP) as a Method of Fostering Children's Verbal Creativity*. Abstract of Doctoral Dissertation. Vilnius: Pedagogical University.
- DEBOUNY, Edmond, 2002: Puppets as a Teaching Tool. Edvard Majaron, Livija Kroflin (ur.): *The Puppet – What a Miracle!*. Zagreb: Croatia Centre of UNIMA in UNIMA Slovenija.
- DURAN, Mirjana, 2001: *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- FORSBERG AHLCRONA, Mirella, 2013: Children's Play with Puppets as Expressions of a Creative Mind. Biserka Petrović-Sočo, Adrijana Višnjic Jevtić (ur.): *Play and Playing in Early Childhood*. Conference Proceedings Book: International Scientific and Professional Conference, OMEP 2013. Zagreb: OMEP Croatia and Alfa.
- IVON, Hicela, 2010: *Dijete, odgojitelj i lutka*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- KOROŠEC, Helena, 2004: *Simbolna igra z lutko – način komunikacije v razredu*. Magistrsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- KOROŠEC, Helena, 2012: Playing with Puppets in Class – Teaching and Learning with Pleasure. Livija Kroflin (ur.): *The power of the puppet*. Zagreb: The UNIMA puppets EDT commission.
- MAJARON, Edi, 2002: Lutka, naša vsakodnevna pomočnica. Helena Korošec, Edi Majaron (ur.): *Lutka iz vrtca v solo*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- MAJARON, Edi, 2010: Children's Theater. What? For Whom? Why? How?. Henryk Jurkowski, Radovan Lazić (ur.): *Theatre for children – Artistic phenomenon*. Subotica: Open University Subotica, International Festival of Children's Theatres.

- MAJARON, Edi, 2014: *Vera u lutku*. Subotica, Novi Sad: Otvoreni univerzitet, Međunarodni festival pozorišta za decu, Pozorišni muzej Vojvodine.
- NAYLOR, Stuart, 2007: *The Puppets Project: Using Puppets to Promote Engagement and Talk in Science*. Freemantle, Australia: Australasian Science Education Research Association Conference.